

BÉKÉSVÁRMEGYE TÖRTÉNETE.

MAGYARORSZÁG EZREDÉVES FENNÁLLÁSÁNAK ÜNNEPÉRE
BÉKÉSVÁRMEGYE TÖRVÉNYHATÓSÁGI BIZOTTSÁGÁNAK
MEGBIZÁSÁBÓL.

IRTA

Dr. KARÁCSONYI JÁNOS.

II. KÖTET.

KIADJA BÉKÉSVÁRMEGYE KÖZÖNSÉGE.

1896.

Hungar. Növény

II. KÖNYV.

KÜLÖNÖS RÉSZ. AZ EGYES VÁROSOK KÖZSÉGEK.

TOVÁBBÁ

A BIRTOKOS ÉS NEMES CSALÁDOK TÖRTÉNETE.

I. SZAKASZ.

AZ EGYES VÁROSOK ÉS KÖZSÉGEK TÖRTÉNETE.

Hungar. Növény

Könyv

1850

mint említők, Dózsa György is itt szállította át csapatait.¹⁾

Ekkora község a középkorban nem lehetett el egyház nélkül. Valóban volt is, s abban oltár a Boldogságos Szűz tiszteletére oly gazdagon javadalmazva, hogy ritkította párját. Egey Antal kihaláshoz közelgő családja emlékét akarta ezzel megörökíteni. Alapítványt tett tehát, mely állott 4 jobbágytelekből, néhai Egey Imre udvarházának harmadából, az egei rév-vám tizedrészéből s a tilalmas Körözsön való halászati jogból E jognál fogva a tilalmas rész meghalászásakor az oltár jobbágyai is szabadon húzhattak egy hálót. Ez alapítvány fejében a nevezett oltárnál minden nap szentmisét kellett mondani.²⁾ — Papja 1552-ben még megfizeti az adót (3 frtot) a trienti zsinatra utazó követnek,³⁾ de 1562—4-ben már hiába keressük az egei földesurak közt.

Az 1596-iki romlás után még egyszer felépült Ege. 1620-ban lakosai átiratják az 1466-iki határjárólevelet.⁴⁾ 1636-ban Bethlen István csapata a segítségére jövő török haddal együtt a gyomai-egei mezőn táborozott.⁵⁾ 1650 körül már lakatlan volt. Midőn Simay Ferencz és Miklós, egy telket elzálogosítanak itt Tót Gergelynek, pusztának mondják.⁶⁾

A XVII. század elején még emlegették az itt levő révet. — Bercsényi 1706 nov. 16-iki levélben úgy számítja, hogy Túrkevizből Dobozra menet, a ráczok az egei réven kelhettek át.⁷⁾

1711-20 hiába várta vissza régi lakosait. Végre 1720-ban a szomszédos Gyoma lakosai keztek határát használni. — E réven aztán Gyomához került s a régen Egénél sokkal kisebb Gyoma a mult és jelen században az egykori Ege határán növekedett nagyra.

Endrőd.

(Endred 1425. Endreed 1448. Endryd 1553.)

A Hármaskörözs partján, Gyomától nyugatra esik. Endre nevű tulajdonosától, vagy lakosától nevezték el.

1425-ben fordul elő először, de már akkor jelentékeny köz-

1) Szerémi Gy. emlékirata 59. — 2) Bunyitay: A váradi püspökség tört. III. 486. B. O. I. 152. — 3) Venczell A. gyűjt. — 4) B. O. I. 72. — 5) Évk. XVI. 94. — 6) Harr. V. 46. — 7) Archivum Rákóczyanum. IV. 310.

ség, mert nem kevesebb, mint 33 nemes ember lakja. Ezek, mivel Endrőd határait keményen védték, Gyoma földesuraival, a Necz-pályakkal, pörbe keveredtek, de ekkor kibékültek.¹⁾ Hogy biztosabb legyen a béke, ugyan ezen évben határtjártak a két község között. A Keselyűshalomtól kezdve északra vonult a határvonal s a Körözség 6 határdombot emeltek vagy újítottak meg, aztán a Körözson átmenve a Körözs-partján, továbbá a Hosszútó, másként Szele nevű halastó mellett állították föl az utolsó határjeleket. Megjegyzendő, hogy a Körözsnél nem érintkezett közvetlenül Endrőd és Gyoma határa, mert köztük esett egy Keresztúr, más-ként Nyárszeg nevű kis község.²⁾

A XV. és XVI. században: Balassa, Bereczky, Bernóthy, Both, Botos, Dienes, Eszes, Farkas, Fodor, Haranghy, Harasztos, Kamuthy, Keresszegi, Kis, Köre, Kövér, Nemcs, Seres, Vasas és Veres családok lakták Endrődöt.³⁾ Közülök többnek tagjai — mint láttuk — megyénk alispánjai, szolgabirái, országgyűlési követei voltak s így természetesen nem lehetett utolsó az a község, hol az ilyen családok udvarházai voltak.

Papja 1552-ben még megfizette a trienti zsiuatra utazó követnek járó 3 ftót.⁴⁾

A XVI. század közepén némely gazdagabb család jobbágyokat is telepített az addig csupa nemesektől lakott faluba. 1556-ban Eszes Kelemen, Haranghy Gáspár, özv. Eszes Lászlóné és Bernóthi András jobbágyai közösen fizettek 8 frtot. 1560-ban csak Haranghy Gáspár és Veres György jobbágyai fizettek 1—1 kapu után, mert Botos János, Dienes Boldizsár és Balázs jobbágyai nemes üléseken laktak. 1562-ben Rárósy Péter jobbágyai 4, Botos Jánoséi 2, Veres Györgyéi 1, 1564-ben Zákány András jobbágyai 2, Eszes Kelemenéi 1, és Veres Györgyéi ismét 1 kapu után fizetnek.⁵⁾ E jobbágyok jóformán csakis jószágtenyésztéssel foglalkoztak, mert pl. 1561—2-ben nincs semmi vetésük.⁶⁾

Az 1563-iki jobbágy összeírásból Endrőd, mint tulnyomó részben nemesi község, kimaradt. 1557—8 defterből azonban tudjuk, hogy 35 (32 régi, 3 új) ház volt benne⁷⁾ s így lakossága 70 családra vagyis 350 főre tehető.

1) Justh. It. — 2) U. o. — 3) I. az illető családoknál. — 4) Venczell A. gyűjt. —

5) Dical. conscript. — 6) Regest. decim. — 7) Kincstári defterek II. k. 204. Hibásan »Endrén»-nek van írva a község neve.

1598-ban lakatlanná vált; de 1630 előtt újra megülték némely szökött jobbágyok. Ezekből 9-et 1630-ban Bethlen Gábor özvegye Váradi Bernóthy Gergelynek (a régi Endrői Bernóthy család ivadékának?) ajándékozott.¹⁾ Annak tudata, hogy hajdan az egész Endrőd nemesi község volt, élt még 1628-ban is. Pálffy György pl. Bethlen Gábor udvara előtt erre hivatkozott nemesiségének igazolása végett s ezt a fejedelem udvara elfogadta.²⁾

Eredeti dolog van följegyezve Endrőd 1656-iki földesurairól a leleszi levéltárban. Ez év elején Török Bálint és társai Dánfok, Félhalom s Kamuttal együtt Endrődöt is elkérték a nádortól. Ez nekik is adta az ezen községben rejlő királyi jogot, s a leleszi konventet bízta meg az iktatással. Ez 1656 márcz. 31-én teljesítette a nádor rendeletét s be iktatta Török Bálintot s társait a nevezett falvakba, de Endrőd kivételével, mert — mint a konvent írja — ez »jog szerint az egri püspökséghez tartozik és Kysdy Benedek egri püspök úr tetteleg birtokában van.«³⁾

Érdekes volna már most tudni vajjon a nádor és a konvent emberei nem tévesztették-e össze a békésmegyei Endrődöt a hevesmegyei, Füzes-Abony mellett eső s már 1261-ben az egri püspökséghez tartozó Endréddel?⁴⁾ Ilyen gyanításra annál is inkább okunk van, mert 1663-ban Szöllösy Mihály és Borbély Ferencz a nádortól ótalom-levelet kértek és kaptak békésmegyei endrői birtokukra,⁵⁾ pedig, ha nem bírtak itt semmit, minek kértek?

Ezen második Endrőd lakossága, református volt s 1637-ben rongált egyháza helyreállítása végett alamizsnát kért a többi reform. községekből.⁶⁾ Utolsó lakosai közül Csamai Istvánt ismerjük, ki 1680 körül tanuskodott Túr és Szarvas határáról.⁷⁾

1685-ben Endrőd is elpusztult s 1698-ban még lakatlanul állott. Lindner kir. tiszttartó 20 háznak helyét számította itt össze s 150 holdra becsülte használható szántóföldjét.⁸⁾ Még 1701-ben sem népesült meg s ha talán visszajöttek is lakosai, 1702 vagy 1703-ban újra futniok kellett 1703 végén a pusztító kegyetlen ráczok elől s a Hármaskörözs jó ideig megint akadálytalanul nyaldoshatta a régi Endrőd egyházának szent helyét. Addig-addig

1) B. O. I. 235. — 2) U. o. 232. — 3) Leleszi lt. Stat. T f. 4. nr. 175. — 4) V. ö. Csánki: Magyarország történelmi földrajza I. 61. és Adatok az egri egyházmegye történetéhez 1886. III. 423. — 5) N. R. A. 853/52. — 6) Haan: Békésm. hajdana. 169. — 7) B. O. II. 259. — 8) Urb. et conscript. 62/22.

nyaldosta, míg kiásta alóla az alapot úgy, hogy keletre néző szenthelye az egyháznak beléje dőlt. A hajónak megmaradt falai aztán annál szomorúbban hirdették a pusztulás utálatosságát.¹⁾ Tetézte ezt az, hogy Harruckern János György az endrődi-pusztá határt először 1722—24-ben Bibics Jakabnak, 1724—28-ban pedig Miklós Deák nevű örménynek adta ki,²⁾ ez utóbbi pedig az egykori egyházat istállónak használta.³⁾

Végre a jó Isten megkönyörült az elhagyatott egyházon, újra lakosokat vezérelt az egykori nemes fészek határára s a pusztuló templomfalak mellé. 1731 Szent-György nap táján (április 24.) az azelőtt Nemes-Kerekiben lakó katolikus magyarok és tótok ide költöztek át; a templom még meglevő részét anyiramennyire átalakították és Szent-Imre tiszteletére felavatták. Szegénységük miatt először csak szalmával fedték be, csak az egyik ablakra tettek üveget, a többi maradt nyitottnak s egy kis harangot a gyulaiaktól kértek kölcsön. Még 1736-ban sem voltak képesek a templomra legalább menyezetet csinálni, vagy azt bekeríteni. A kis községnek első papja Pocsuk Imre volt, de ez csakhamar eltávozván, Sztankovics János lőn a községnek vezetője és megszilárdítója. Első jegyzője és tanítója egy személyben Zsámbok István vala.⁴⁾

Mivel a Körözs áradása néha-néha nagy kárt okozott a faluban 1748 körül Harruckern Ferencz a lakosokat a Körözstől távolabb egy pusztára akarta kiköltöztetni, de ebbeli szándéka a lakosok ellennállásán megghiúsult. Így aztán 1751—3 években a régi templomot elbontván, új, menyezetes templomot épített számukra s így a község régi helyén maradt.⁵⁾ Mivel pedig a gyorsan szaporodó népességnek egy fél század múlva már e templom is kicsiny volt, az 1799—1805 években felépítették a Harruckern-örökösök és a kath. hívek a mostani bolthajtásos templomot,⁶⁾ a régi templomtól délre a vízáradásoktól védett helyen. A templom 42,012 rhénus forintba került, persze az ígás és kézi napszámokon kívül.

Mihelyt Endrőd megalakult, a gyulai jószágkormányzó mindjárt hozzá csatolta a tölgyi pusztát és Nyárszegnek nagyobb részét. 1751-pen Harruckern Ferencz átadta a lakosoknak Kis-

1) B. O. I. 283. — 2) Jk. III. 121. — 3) Harr. A. 16. — 4) Váradai püspöki lt. Visit. canon. 1732. és 1736. és Pocsuk per 3287. sz. — 5) U. o. Visit canon. 1754. — 6) U. o. Visit. canon. 1754.

Kondorost, tíz év múlva pedig haszonbérbe adta nekik a simai pusztát.¹⁾ Így emelkedett aztán Endrőd határa a múlt században 26029 (1200 □ öles) holdra, melyből 11788 volt használható szántásra, a többit pedig legelőnek használták.²⁾ Újabb időben közigazgatásilag a csejti pusztát is Endrődhöz csatolták s így ma az endrődi határ 26241 kataszt holdra rúg. Tettleg a lakosok 1773-ban 2963 (1200 □ öles) hold földet műveltek, 1852-ben pedig 8572 kataszt holdat. 1798-ban Endrőd a szarvasi rátához csatoltatott s ekként a Stockhammer, később egy részben a báró Drechsler család lett földesura. A Stockhammer rész 1839-ben a Sztányi Ullmann s nemsokára a Wodianer családé lőn. A legelő elkülönítést a földesurak és a községi lakosok között barátságos úton már 1837-ben megkísérelték, de ez akkor nem sikerült;³⁾ húsz év múlva per útján történt meg ez elkülönítés s minden telek után a közös legelőből 24 hold jutott; az egész Endrődöt pedig ekkor 236 és $\frac{1}{8}$ telekre számították.⁴⁾

1732-ben 251 lélek lakott Endrődön; 1764-ben már 1222-re emelkedett a lakosok száma.⁵⁾ 1773-ban 191 telkes jobbágy, 74 házas zsellér, 90 házatlan zsellér, 15 iparos és egy kereskedő család vagyis mintegy 1855 lélek lakott itt 266 házban. A házak száma 1827-ben 631, 1850-ben 879, 1890-ben 1807-re ment. Az 1827-iki összeíráskor már 5610 lélek lakott Endrődön; 1850-ben 6847, 1890-ben pedig 10808. Ez utóbbiak 95 kivételével

mind magyarok s közülök 10444 róm. kath., 8 gör. kath., 7 gör. kel., 6 örmény kel., 87 ág. ev., 169 ev. ref., 179 zsidó.

Mint az általános történetben említők, Endrőd megyénknek ama nevezetes helye, mely egy század leforgása alatt teljesen megmagyarosodott, noha 1731-ben a lakosság nagyobb része még tót volt. Hogyan keletkezett Vida alapítványából az itt levő szegényház? s fentebb

(lásd I. k. XXX. fejezet) beszéltük el.⁶⁾

1) Jk. XIII. 311—7. — 2) Károlyi lt. R. F. B. nr. 6. — 3) Jk. 1837. év. 228, 1175. — 4) Urbéri iratok a megyei lt.-ban. — 5) Várad püspöki lt. Visit. canon. — 6) A határ mullára nézve v. ö. még Pusztá-Kondoros, Keresztúr, Nyárszeg, Bercsényegyház, Sima, Tölgy-Csejti községek történetét.

1907-ben már csejti lakosok voltak

Gyulafelejtető